

O'zbek va ingliz adabiyotida insho janri

Ismoilova Gulyora Xabibullo qizi

Farg'ona davlat universiteti, Ingliz tili va adabiyoti yo'nalishi, Ingliz tili o'qitish metodikasi, kafedrası o'qituvchisi

+998 916722551 ismoilovagulyora@gmail.com

Fozilbekova Zulxumor Oybek qizi

Farg'ona Davlat Universiteti, Xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada insho va uning turlari, uning xarakterlari haqida qisqacha bayon keltirilgan. Insho bilan bog'liq muhokamalar va olimlarning fikrlari keltirib o'tilgan. Ingliz tili adabiyotida insho janri va o'zbek adabiyotida insho janri o'zaro taqqoslangan. Inshoga taaluqli umumiy fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Insho; badiiy adabiyot; esse; sub'yektiv; adabiy-tanqidiy; kompozitsiya; nasriy asar; adabiy insho; adabiy-ijodiy insho; erkin insho; argumentativ insho; ilmiy insho; izohli insho; falsafiy insho; tanqidiy insho; sotsiologik insho; tarixiy insho;

Kirish: Avvaliga bizda insho nima degan savol tug'iladi? Va u bizga nima uchun kerak? Biz uni nima uchun yozishimiz kerak?

„Insho“ so'zi asli arabchadan olingan bo'lib, „yaratish“, „boshlash“, „bino qilish“, „qurish“ degan ma'nolarni anglatadi. Lekin bu so'z o'zbek tilida o'zining asl ma'nosini toraytirib, o'quvchi va talabalar orasida yoziladigan ijodiy yozma ish ma'nosida qo'llaniladi. Insho o'quvchini badiiy adabiyotni to'g'ri idrok etishiga, fikrni teran, mantiqiy, ixcham va mustaqil ravishda yozma tarzda ifodalashga yordam beradi. Insho fransuz tilida esa „esse“ bo'lib, essai – urinish, sinash, ocherk degan ma'nolarini anglatib, erkin kompozitsiyali, uncha katta bo'lmagan nasriy asar hisoblanadi. U orqali narsa va hodisalarga yoki shaxsga oid sub'yektiv fikr bayon qilinadi. Esselar falsafiy, tarixiybiografik, publististik, adabiy-tanqidiy, ilmiyommabop yoki sof belletristik xarakterda bo'ladi. Esse uslubi obrazlilik, aforistikligi, jonli tilga yaqinligi bilan alohida ajralib turadi. Mazmuni muayyan sabab yoki masalaga oid tugal tafsilotni yoki aniqlikni talab qilmaydigan individual taasurot va mulohazalardan iborat bo'ladi. Insho mustaqil janr sifatida A.Montel ijodida tarkib topgan. O'zbek adabiyotida XX-asrning 70-80-yillaridan insho yaratila boshlagan. Ingliz adabiyotida esa insho shaklini Sir Fransis Bekon fanga kiritgan. Bekon o'z davrida faylasuf va olim sifatida shuhrat qozongan bo'lsa-da, bugungi kunda u eng ko'p e'tiborini muallif, xususan esseist sifatida oladi. U ingliz adabiyotiga insho shaklini kiritdi va 1597-yildan 1625-yilgacha uchta to'plamda jami ellik sakkizta insho nashr etdi. Uning insholari qisqa bo'lib, umuminsoniy qiziqishning turli mavzularini ko'rib chiqdi va ular shu qadar esda qolarli jummalarni esga olganki, ularning ko'plari bugungi kunda ham keltiriladi. Shuningdek, quyida insho haqida Edvard

Hoaglandning ajoyib fiklari keltirilgan. U avvaliga quyidagi soʻzlar bilan fikrini boshlaydi: “Bir necha yillar oldin, bizning ofisimizga tashrif buyurgan yirik xorijiy til universitetining ingliz tili professori, ingliz tili dasturlari boʻlimi talabalari, ayniqsa ingliz tilini ilgʻor(advance) darajada oʻrganayotganlar uchun Amerika insholar kitobini nashr etganmi? , deb soʻradi. Men salbiy javob berishimga qaramasdan, erkin suhbatda muhokama va bahs-munozara qilish, ingliz tili darslarida sinchkovlik bilan oʻrganilayotgan juda qiziqarli gʻoyalar va fikrlar manbai boʻlgan insholar toʻplami gʻoyasiga juda qiziqdim. Va ehtimol, oxir-oqibatda chop etilgan sahifalar orqali madaniyatlar oʻrtasidagi axborot almashinuvining sezilarli darajada oʻsishiga olib kelar. Mohiyatan bu yerda "yozuvchi va Edward Hoagland oʻzining "Insho haqida" inshosida" " axborot almashinuvi" sarlavhaning izohi kelib chiqadi. Va oʻquvchilar inshoning tabiati, maqsadiga taaluqli qoidalarning turlari sifatida bu birinchi inshoni oʻqib ruhlanishadi. Buni 26-betda topishingiz mumkin. Qulay boʻlishi uchun insholar muallifning familiyasiga koʻra alifbo tartibida terib chiqilgan. Lekin, oʻqituvchilar ushbu taqdimot tartibiga qatʼiy tarzda amal qilishlari shart degan emas. Berilgan turli xil salohiyat va insholarning koʻlamini hisobga olgan holda, oʻqituvchilar oʻz oʻquvchilarining qiziqishlari va ehtiyojlari boʻyicha sinfda oʻzlarining sinf taqdimotini tashkil etishda erkin boʻlishlari kerak. Muhokama va falsafiy konsertlar sohasida gʻoyalar izlashni yoqtiradigan oʻquvchi ushbu qisqa toʻplamda inshoning jonliligiga yetarlicha isbot, dunyo boʻylab tilning har bir oʻqituvchi orzu qiladigan davomiy muloqotning ilhomlantiruvchi kalit ekanini bilib oladi”.

Edvard Hoaglandning Shimoliy Amerika, choʻl va ayniqsa, yovvoyi hayvonlar va shuningdek, tabiat haqidagi insholar kitoblarini yozgan. Hoagland ham bir qancha qisqa hikoyalar yozgan boʻlsa ham, u eng yaxshi esseist sifatida tanilgan. Professional faoliyati davomida u, vaqti-vaqti bilan Nyu-York hududidagi turli kollejlarda va shuningdek, yozishdan dars bergan Ayova universitetida taniqli ijodiy yozish dasturi “Insholar haqida” asari birinchi marta 1976-yilda nashr etilgan.

Baʼzida insholar eskicha shakl, falonchi, deb eshitib qolamiz. “Oxirgi esseist”, ammo bozor faktlari buning aksini aytadi. Deyarli insho qisqa hikoyalardan koʻra yozuvchiga har qanday turdagi narsalarni sotish osonroq, shuning uchun ular juda koʻp va gʻalati, garchi ikkita ajoyib yilning eng yaxshi hikoyalarni nashr etadigan antologiyalar va taqqoslanadigan insholar toʻplami mavjud emas. Oʻqish ommasining dididagi bunday oʻzgarishlar, albatta, ular har doim ham foydali emas. Hikoyalar aytib berish sanʼati, shubxasiz, tosh sanʼatidan ham oldin paydo boʻlgan; va agar biz hech qachon bir kun biz yana gʻorlarda topamiz, keyin bu(chizish va oʻynash bilan birga barobar) filmlardan keyin yagona sanʼat boʻlib qoladi, qurilish sanʼatida romanlar, fotosuratlar, insholar, tarjimayi hollar va boshqa hamma narsa yoʻq boʻlib ketdi. Hikoyada, xuddi shaklda boʻlgani kabi, hamma narsa mumkin boʻlsa-da degan tuygʻu bor. Va u amalga oshdi, hech narsa oʻlchovdan tashqari bajarilmadi; doimiylikga ega. Insholar, taqqoslansa, Montaignega toʻrt yuz yillar orqaga qaytsa ham yillar, oʻzgaruvchan, yangi va baʼzan xokkey ishi boʻlib tuyuladi. U soxta biografiyadan tortib yolgʻongacha boʻlgan davrning koʻplab haddan tashqari koʻp narsalariga boʻysundi gallutsinasiyalar, shuningdek, anʼanaviy baxtsiz karerizmi jurnalistika. Insholar

qanchalik yoshligi bilan bog'liq yozuvchilar o'zlari uchun nom yaratadilar – oddiy, olomon gazeta qog'ozlarida Village Voice, Rolling Stone, New kabi kabi gibrid transport vositalari York Review of books va hokazolar. Insholar ikkita kuchli qutb oralig'ida bir joyda osilgan: bu yerda men nima deb o'ylayman, men nimaman. Roman bo'lmagan avtobiografiyalar aslida kengaytirilgan insholar bo'lishga moyil. Shaxsiy insho gapirayotgan inson ovozi kabi, uning tartibi ham tabiiy oqimdir g'oyalarning tizimlashtirilgan rejasi emas, balki aql. Garchi u ko'proq irodali yoki maqola yoki risoladan ko'ra norasmiy, biror joyda u shunday fikrni o'z ichiga oladi bu fikrni ifodalab bo'lmasa ham, uning haqiqiy markazidir esseist ishlatganidan kamroq so'z bilan. Insholar odatda maqolalar kabi tezislarga tushmaydi, lekin yozuvchining uslubida bor. "Nap", individuallik va o'ziga xoslik va baquvvatlikning kombinatsiyasi junning ustidagi qoziq kabi tik turgan va tarash mumkin bo'lmagan kamchiliklar. Insholar hayvonot olamiga tegishli bo'lib, uning yuzasi porlaydi mo'ynali kiyim, muallifning tekis tekis paxta matosiga nisbatan o'rniga o'simliklar shohligida ishlaydigan jurnal maqolalari. Burun boshqa tomondan, insho fantastikaga qaraganda kamroq "daraja" ga ega bo'lishi mumkin adabiyot, chunki ularning ma'nosi haqida ko'p bahslashmasligimiz kerak. O'qitish va hikoya qilish o'rtasidagi eski farqga ko'ra, esseist, niyatini qanchalik mahorat bilan yashirmasin, ichida ma'lum darajada o'qituvchi yoki islohotchi va insho mo'ljallanganhar birimizga bir xil fikrni yetkazish uchun. Aql bilan gaplashishga urg'u berish inshoni kamroq qiladi hikoyalardan ko'ra jozibadorligi jihatidan universalidir. Ularga murojaat qilinadi ma'lumotli, ehtimol o'rta sinf, o'quvchi, aniq

taxminlar, e'tiqod tizimlari, hatto xushmuomalalikka rioya qilish, har biriga xos buyuk va oltin hamdardlik emas, balki bo'lingan hikoya qiluvchida bo'lgan erkak yoki ayol. teginish imkoniyati. Biroq, inshoning badiiy "men"i xameleon kabi bo'lishi mumkin badiiy adabiyotdagi har qanday hikoyachi; va insho haqiqatan ham

qisqa hikoya tikilgandek tez-tez hikoya aytib bering ma'lum bir nuqtai nazar. Masalan, Mark Tvenniki deb nomlangan "Corncake Opinions" jamoatchilikka bag'ishlangan Menimcha, u "Geklberri Finn" dagidek yorqin vinyetka bilan boshlanadi. Tvenning so'zlariga ko'ra, u o'n besh yoshga to'lganida, u orqasini chiqarib tashlagan derazaga qarab, o'tin tepasida turgan qo'shni qulining va'zlarini tingladi: va buni katta ishtiyoq va kuch bilan yaxshi bajardi. Men uchun u mo'jiza edi. Men u Qo'shma Shtatlardagi eng buyuk notiq ekanligiga va uni hech qachon eshitishiga ishonardim. Ammo bu sodir bo'lmadi: mukofotlarni tarqatishda uning sezmagani. U vaqti-vaqti bilan va'zini to'xtatib turardi yog'och tayoqni ko'rди, lekin u faqat og'zi bilan arraladi, aniq taqlid qildi daraxtni kesishda arra chiqaradigan ovoz. uni ushlab turdi ish qanday ketayotganini ko'rish uchun chiqishdan egasi. Romantika davom etar va keyin nima bo'lganini aytib beradi qulning hayoti - va biz uni sog'inamiz. Ammo inshoning g'ayrioddiy moslashuvchanligi shundaki bu ularga yomon ob-havodan omon qolish va shakllarga aylanish imkonini berdi, vaqtga mos keladi. Va xuddi birinchi narsalardan biri kabi fantastika yozuvchisi o'rganadigan narsa unga haqiqatan ham kerak emas badiiy adabiyot yozish, qisqa hikoya yozish,

u o'zining yoki boshqa bironing hikoyasini aytib berishi mumkin aynan u eslaganidek va bu "fantastik" bo'ladi." Agar u qolsa birinchi navbatda, hikoya - esseist tez orada yo'qligini aniqlaydi to'liq haqiqatni va haqiqatdan boshqa hech narsani aytishingizga ishonch hosil qiling; U qila oladi maqsad xizmat qilayotganda xotiralarinigizni shakllantiring yoki soqollang to'g'ri fikrga aniqlik kiritish. Shaxsiy insho ko'pincha avtobiografik emas, lekin u bilan qanday umumiylik boravtobiografiya o'zining ohangi va rivojlanishida shunday muallif fikrlash sifatini bildiradi. Hech narsa aralashmaydi. Inshodan beri ong va uning o'ziga xosligi bilan bevosita bog'liq, xuddi shu erkinlik, aql ega bo'lgan adabiyotning o'sha sohasiga in'om qilingan, uni yaratgan sharaf, aql jozibasi esa inshoning jozibasi. Ushbu yuqorida keltirilgan ajoyib fikrlar amerikalik yozuvchi Edvard Hoaglandga tegishli edi. Biz uni deyarli oltin manba deb atasak, mubolag'a bo'lmaydi.

Insho mazmun-mohiyatiga ko'ra 3 turga bo'linadi. Ular:

1. Adabiy insho

2. Adabiy-ijodiy insho

3. Erkin insho

Bizga boshlang'ich sinflarda tanish bo'lgan yozma tasvirlar, rasm asosidagi matn va hikoyalar ham inshoga o'xshab ketadi, lekin biz ularni insho deya olmaymiz. Chunki bunday yozma ishlarda o'quvchi mavzuni keng va ijodiy yoritib berolmaydi, ular ma'lum jihatdan cheklangan bo'ladi.

Ma'lum bir muayyan badiiy asar yoki undagi qahramon va xarakterlar haqida yozilgan insho abadiy insho hisoblanadi. Bunday insholarda badiiy asar talqini yoki undagi qahramon va xarakterlarning taqdiri yoritib, tahlil qilinadi.

Ma'lum bir muayyan badiiy asar talqini yoki qahramonlar taqdirini tahlil qilishda agar o'quvchi o'zining mustaqil fikri bilan yondashsa, bunday insho adabiy-ijodiy insho deb ataladi. Ya'ni bunday insho turida mustaqil va ijodiy fikrlashga katta e'tibor qaratiladi. Biz bu insho turini adabiy insho turidan ana shunday yo'l orqali farqlab olamiz.

Erkin insho turida esa o'quvchi o'zining ma'lum bir fanga oid bilimlari, o'zining shaxsiy dunyoqarashi, o'zining fikri va bu borasidagi mulohazalarini yoritib beradi. O'quvchining ma'lum bir mavzu bo'yicha turli xil fanlardan olgan ma'lumotlari va bilimlarini hamda o'zining shaxsiy mulohazalari bilan birgalikda umumiy tarzda erkin inshoda ifodalab beradi.

Insho nima ekanligini tushunganimizdan so'ng, "insho qanday yoziladi?" degan savol tug'iladi. Insho yozish uchun ma'lum bir shart va qoidalar mavjud. Insho yozishni bilish tartiblari juda ham oddiy. Bu ma'lum bir mavzu bo'yicha o'z fikr va mulohazalarni ifodalashning uyushgan bir usuli. Shuning uchun, insholar ziddiyat va yaxshi bahsli munozaralarga sabab bo'lishi mumkinligi sababli kuchli bir pedagogik vositani anglatib keladi. Insho yozish bir necha usullarni o'z ichiga

qamrab oladi. Abadiydan tashqari, inshoni bittasini yozishga qaror qilishdan oldin boshqa insho usullarini ham hisobga olish darkor. Insho yozishning quyidagi usullari mavjud:

- 1.Argumentativ insho
- 2.Ilmiy insho
- 3.Izohli insho
- 4.Falsafiy insho
- 5.Tanqidiy insho
- 6.Sotsiologik insho
- 7.Tarixiy insho

Argumentativ insho - bu inshoning bir turi siyosiy maqolalarda va iqtisod bilan bog'liq munozaralarda juda tez-tez qo'llaniladi. Garchi barcha insholar bahsli bo'lsa-da, tushuntirishlar obyektivroq va aniq bo'lganligi bois, bu sinf alohida qayd etilgan. Xullas insho yozayotgan o'quvchi o'z nuqtayi nazarini himoya qilish uchun boshqa mutaxasislarning qabul qilingan nazariyalariga tayanishi lozim. Ushbu sohada esa ayniqsa bu insho turi alohida ajralib turadi.

Ilmiy insho esa ilmiy metagologiyaga asoslangan akademik qat'iyligi va tuzilishi bilan ajralib turadi. Shunga ko'ra, har bir taqdim etilgan g'oyani qo'llab quvvatlash vaqtida yanada katta tortishuvlarga olib keladi. Ilmiy inshoning maqsadi mavzuni yoki holatini o'rganish va ularning sintezini taqdim etishdan iborat.

Izohli insho-bu juda qiyin savollar va didaktik izohlarni tekshirish juda qulay test usuli. Ya'ni, bunda insho yozuvchi matnni tavsiflab, batafsil ishlab chiqaradi. mavzuga oid barcha umumiy tafsilotlari ochib, uni batafsil tushuntirib beradi.

Falsafiy insho- bu nomidan ko'rinib turibdiki, turli xil falsafiy qarashlar, baxslar. muhokamalar va munozaralami aks ettiradi. Shuningdek, u seygi, hayotning mazmuni va ma'nosi, iymon, o'lim, mavhumlik va yolg'izlik kabi mavjud bo'lgan mayxum mavzularni o'z ichiga oladi. Shuning uchun ham u sub'ektiv mavqega ega hisoblanadi.

Tanqidiy insho- bu bahsli insho bo'lib ko'plab o'xshashliklarga qaramay, dalillarga nisbatan mantiqiy sinovlar qat'iyroq hisoblanadi.

Sotsiologik insho-bu yozuvchi ijtimoiy muammolar va madaniy namoyishlar bilan bog'liq fikrlarni chuqur o'rganadigan tur hisoblanadi. Bu inshoda insho voozuvchisini o'ziga hos fikrlari mulohaza yuritish uchun joy bo'lsa-da, ularni jiddiy ilmiy tadqiqotlar qo'llab-quvvatlashi kerak. Shuning uchun ham, bu insho turi ilmiy inshoning bir bo'lagi sifatida qaraladi.

Tarixiy insho- bu turdagi insholarda muallif ba'zi tarixiy voqealar haqida o'z fikrlarini bildiradi. Odatda bunday inshoda ikki yoki undan ortiq tarixiy manbalar qiyoslanadi. Va ularga asoslanib, o'quvchi qaysi to'g'ri bo'lganini tushuntiradi. Inshonimo'e'ri yozish uchun uni hashaa ianrlardan airatib turadigan xususiyatlarini hisobga olish lozim.

Inshoning asosiy xususiyatlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Muammoni o'z ichiga olgan va o'quvchini fikrlashga undaydigan aniq ma'lum bir mavzuning mavjudligi:

2. Subyektiv mualliflik pozitsiyasi. Insho muallifining mavjud muammoga bo'lgan qarashlari, dunyoga munosabati, nutqi va fikrlashi bilan ajralib turadi.

3. So'zlashuv uslubi. Murakkab so'zlar, juda uzun bo'lgan jumladan qochish kerak. O'quvchibilan aloqa o'rnatish uchun qat'iy usulni saqlash juda muhim hisoblanadi. Inshoni haddan tashqari yaroqsiz matnga aylantirgan holda, uni hadan oshirmaslik juda muhimdir. Matnga to'g'ri emotsional rang qisqa, soda va aniq jumlar jumladan turli xil innotatsiyalardan foydalanish orqali beriladi.

4. Muammoni batafsil tahlil qilish. O'z nuqtai nazaringizni faktlarga asoslangan holda asoslab berish kerak.

5. Nisbiy qisqarish. Hech qanday sahifa cheklovlari yo'q, ammo insho kichik.

6. Bepul qurish, Insho taqdimotining o'ziga xos xususiyatga ega, u biron bir aniq doiraga mos kelmaydi. Qurilish muammoni turli tomonlardan ko'rib chiqishga harakat qilib, muallif o'zi noya o'z mantig'iga bo'ysunadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. ABDULLAYEV ABDULLOH 2008 11 15[O'zME]]. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil</ref>
2. Hashimova, N., & Sattorov, T. (2021). USAGE OF ENGLISH MILITARY TERMINOLOGIES AS A NEUTRAL AND COLLOQUIAL VOCABULARY. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES* (2767-3758), 2(11), 162-167.
3. Ahundjanova, M. A. (2020). METHODS AND METHODS OF TEACHING RUSSIAN AND ENGLISH LANGUAGE AND LITERATURE. *Экономика и социум*, (11), 46-49.
4. Gafurova, N. I. (2021). Structural-semantic classification of construction terms in English and Uzbek languages. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(5), 571-575.

5. Khasanovna, G. D. LEXICAL SEMANTIC ANALYSIS “EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS” IN THE ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES.
6. Mirzaaliyev, I., & Oxunov, A. (2021). EKVALENTSIZ LEKSIKANING O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA IFODALANISHI. *Academic research in educational sciences*, 2(6), 209-212.
7. Abdumutaljonovna, P. S. (2022). Main Characteristics of Advertising Discourse in Modern Linguistics. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 9, 173-176.
8. Ismoilova, G. (2021). FRAZEOLOGIK BIRLIKLAR KLASSIFIKATSIYASI. *Журнал иностранных языков и лингвистики*, 2(2).
9. Kochkorova, Z. A. (2022). THE COMPARATIVE ANALYSIS OF THE VERBALIZERS OF THE CONCEPT OF “WEDDING” IN THE ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*, 2(6), 250-253.
10. Абдухалимова, С. (2022). THE CONCEPT AND CONTENT OF INTERCULTURAL DISCOURSE. *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 5(4).
11. Mirzayev, A., & Oripova, S. (2022). COMMUNICATIVE METHOD—A NEW APPROACH IN THE PRACTICE OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE. *Science and innovation*, 1(B6), 778-783.
12. Toirova, N. I. (2019). The significance of the symbols of Mirror and Portrait in teaching Symbolism. *sign*, 1, 22.